

УДК 37.012.7

ВИЯВЛЕННЯ РІВНІВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Прус А.О.

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка

У статті описано підготовку та проведення констатувального етапу педагогічного експерименту. Рівень готовності до професійної самореалізації визначався за рівнем розвитку показників таких критеріїв: мотиваційно-ціннісний, інформаційно-змістовий, оцінно-рефлексивний, особистісно-діяльнісний. Висвітлено методичні основи дослідження готовності до професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. Представлено результати готовності до професійної самореалізації на рівні кожного з її критеріїв. Визначено, що результати вихідного рівня розвитку критеріїв професійної самореалізації продемонстрували латентний рівень готовності до професійної самореалізації.

Ключові слова: констатувальний експеримент, професійна самореалізація, майбутній вчитель образотворчого мистецтва, критерії, показники.

Постановка проблеми. Професійна самореалізація майбутнього педагога безперечно є однією з важливих проблем вищої школи. Молодий спеціаліст, покидаючи стіни навчального закладу стає суб'єктом нової для нього діяльності, розпочинає практичне освоєння функціонального змісту професійно-педагогічної діяльності. Таке «входження» майбутнього вчителя у педагогічну професію супроводжується реконструкцією професійно-ціннісних орієнтацій особистості, виробленням необхідних умінь, навичок, способів діяльності, розвитком мотивації, накопиченням досвіду практичної діяльності тощо. Заклад вищої освіти повинен підготувати майбутнього вчителя до таких змін. Забезпечити не лише компетентність у професійній діяльності, але й допомогти йому усвідомити та актуалізувати професійні цінності, визначити цілі, розвинути мотивацію до професійної діяльності, тощо. Тому, перед вищою школою гостро постає проблема забезпечення умов для підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва до професійної самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Логіко-системний аналіз педагогічних досліджень свідчить про те, що питанням професійної самореалізації майбутніх вчителів різних спеціальностей займалися: І. Лебедик, К. Поселецька, Г. Твердохліб (філологічних спеціальностей), В. Мазін (фізичного виховання), Л. Рибалко, Н. Каньоса (вчителя загалом), М. Ярославцева (фахівців дошкільних навчальних закладів) та ін.

Особливості підготовки до професійної самореалізації майбутніх вчителів мистецьких дисциплін досліджували: Т. Стрітьєвич, В. Орлов, Н. Сегеда, А. Зайцева, А. Зарицька, О. Економова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Професійну самореалізацію як загальну проблему розглядали багато дослідників. У тому числі і професійну самореалізацію майбутніх вчителів різних спеціальностей. Проте цілісне дослідження теоретичних та технологічних сторін проблеми підготовки до професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва відсутнє.

Мета статті. Характеристика констатувального етапу педагогічного експерименту з підго-

товки до професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва та на основі його результатів, розкриття стану сформованості критеріїв професійної самореалізації.

Виклад основного матеріалу. На етапі теоретичного дослідження нами були визначені та обґрунтовані рівні (інноваційний (високий), виражений (середній), базовий, латентний (низький)) та критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-змістовий, оцінно-рефлексивний, особистісно-діяльнісний) професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва [6, с. 130]. Кожен з цих критеріїв містить показники розроблені нами у попередніх дослідженнях, рівень розвитку яких і свідчить про сформованість того чи іншого критерію.

Експериментальне дослідження було проведене на базі закладів вищої освіти України згідно укладених угод з КОГПА імені Тараса Шевченка. У дослідженні взяли участь 230 студентів 1-4 курсів спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво). З них в експериментальну групу увійшло (ЕГ) – 116 студентів та в контрольну групу (КГ) – 114 студенти.

Для визначення рівня готовності до професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва ми провели чотири діагностичних блоки, які містили у собі ряд методів дослідження критеріїв професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва та їх показників: метод спостереження, співбесіди, діагностичні контрольні роботи, метод експертних оцінок, метод анкетування, тестування. Також, для реалізації констатувального експерименту було використано психологічні діагностичні методики: методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, методика визначення рівня професійної спрямованості студентів (Т. Дубовицька), методика «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Ільїн), опитувальник «Діагностика особливостей самоорганізації» (ДОС) О. Ішкова, діагностична методика А. Карпова, В. Пономарьової визначення індивідуальної міри вияву рефлексивності, методика визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії (О. Рукавішнікова), тест «Креативність» (автор Н. Вишнякова), 16-факторний опитувальник Р. Кеттелла.

Аналіз даних отриманих у результаті проведення діагностичного дослідження був здійснений за допомогою методу експертного оцінювання з метою більш точної та компетентної інтерпретації даних. Відбір експертної групи відповідав таким вимогам: компетентність, наукова об'єктивність, креативність, позитивне ставлення до участі в експертизі, аналітичність, широта мислення, самокритичність.

Дослідження проводилось в умовах навчальної діяльності. Всі показники реєструвалися нами за 3-х бальною шкалою. Виходячи з отриманих даних були визначені кількісні показники для виявлення рівня сформованості критеріїв готовності до професійної самореалізації: латентний рівень визначався в межах від 0 до 3 балів (сумарно за усіма показниками), базовий – від 4 до 6 балів, виражений рівень – від 7 до 9 балів і інноваційний – від 10 до 12 балів.

Важливу роль у структурі професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва відіграє інформаційно-змістовий критерій основою якого є професійна компетентність. Професійна компетентність на етапі підготовки майбутніх вчителів – це характеристика особистості педагога, виражена в єдності теоретичних знань і практичної підготовленості, його здатності здійснювати всі види професійної діяльності.

Перший діагностичний блок, був спрямований на визначення рівнів сформованості показників інформаційно-змістового критерію. За допомогою діагностичних контрольних робіт, анкетування, тестування, спостереження та співбесіди вдалось отримати дані за такими показниками інформаційно-змістового критерію:

- знання предмета, основних понять і завдань навчальних дисциплін;
- знання сучасних педагогічних технологій;
- знання сутності і закономірностей, методів і організаційних форм процесу навчання і виховання учнів;
- основних стильових напрямів у мистецтві, сукупності ознак, що дають право стверджувати про належність досліджуваного об'єкта до певного стилю за необхідності створювати об'єкти із заданими стильовими характеристиками [6, с. 133].

Обробка результатів засвідчила, що 37% студентів ЕГ та 35,1% студентів КГ мають латентний рівень сформованості інформаційно-змістового критерію. Окрема частина досліджуваних – 10,4% ЕГ та 8,8% КГ продемонстрували базовий рівень. Виражений рівень сформованості інформаційно-змістового критерію було виявлено у 31,9% студентів ЕГ та 34,2% студентів КГ.

Таблиця 1

**Показники сформованості
інформаційно-змістового критерію
професійної самореалізації у ЕГ і КГ**

Назва рівня	ЕГ		КГ	
	абсолютне значення	%	абсолютне значення	%
Інноваційний	24	20,7%	25	21,9%
Виражений	37	31,9%	39	34,2%
Базовий	12	10,4%	10	8,8%
Латентний	43	37%	40	35,1%

Значній частині студентів притаманний інноваційний рівень сформованості інформаційно-змістового критерію – 20,7% ЕГ та 21,9% КГ.

Показники сформованості інформаційно-змістового критерію професійної самореалізації конкретизовано у таблиці 1.

Наступний, мотиваційно-ціннісний критерій професійної самореалізації є основою, на якій будуються основні професійні якості педагога. Система мотивів виконує регулятивну функцію в процесі підготовки майбутнього педагога та сприяє формуванню стійкого прагнення до професійного розвитку та зростання. З метою дослідження мотиваційно-ціннісного критерію нами було проведено другий діагностичний блок методик, спрямованих на вивчення рівня розвитку показників даного критерію:

- особистісна спрямованість студентів на професійну самореалізацію (Методика визначення рівня професійної спрямованості студентів (Д. Дубовицька) [1, с. 82-86]);

- мотивація до навчальної діяльності для набуття знань та опанування професією (Методика «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Ільїн) [3]);

- ціннісне ставлення до професійної діяльності (усвідомлення професійних цінностей) (Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [7, с. 18-20]);

- наявність у студентів постійного інтересу до навчання (вивчався за допомогою анкетування) [6, с. 132].

Аналіз даних дозволяє зробити висновок, що певний відсоток досліджуваних – 29,3% ЕГ та 30,7% КГ мають латентний рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію. Ці студенти вимушено навчаються на даному факультеті. Вступ до навчального закладу обумовлений не інтересом до майбутньої професії і бажанням працювати за обраною спеціальністю, а іншими причинами, наприклад вимоги батьків, близькості до дому та ін. Ці студенти не бачить нічого корисного для себе у своїй майбутній професії; обрана професія їм малоцікава, при нагоді хочуть змінити її, отримати іншу спеціальність і працювати за нею, основною метою навчальної діяльності є отримання диплому. Найбільш значимі цінності, які вдалось виявити більшою мірою пов'язані з особистісною сферою людини: щасливе сімейне життя, наявність гарних і вірних друзів, любов і т. д.

Незначна частина студентів – 21,6% ЕГ та 18,4%, продемонструвала базовий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію. Студенти, яким притаманний цей рівень, за власної ініціативи вступили до навчального закладу на обрану спеціальність. Уже в процесі навчання у них пропав інтерес до навчання. Обрана професія стала їм малоцікава, при нагоді хочуть змінити її, отримати іншу спеціальність і працювати за нею. Найбільш значимі цінності, які вдалось виявити пов'язані з особистісною сферою, а вже потім з реалізацією себе як фахівця.

Виражений рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію було виявлено у 30,2% студентів ЕГ та 27,2% студентів КГ. Незначний відсоток (18,9% ЕГ та 23,7% КГ) досліджуваних прагнуть опанувати та працювати за обраною професією, обраний фах подобається

ся їм. Вони планують у майбутньому, вдосконалювати свою майстерність, прагнуть до професійного розвитку. У вільний час займаються справами, які мають відношення до майбутньої професії, вважають її справою всього життя. У цих студентів пріоритетні цінності професійної діяльності, такі як професійна самореалізація, можливість творчої діяльності, можливість розширення своєї освіти, світогляду, інтелектуального розвитку та ін.

Показники сформованості мотиваційно-ціннісного критерію професійної самореалізації конкретизовано у таблиці 2.

Таблиця 2

**Показники сформованості
мотиваційно-ціннісного критерію
професійної самореалізації у ЕГ і КГ**

Назва рівня	ЕГ		КГ	
	абсолютне значення	%	абсолютне значення	%
Інноваційний	22	18,9%	27	23,7%
Виражений	35	30,2%	31	27,2%
Базовий	25	21,6%	21	18,4%
Латентний	34	29,3%	35	30,7%

Метою третього діагностичного блоку стало визначення рівня сформованості оцінно-рефлексивного критерію. Процес рефлексії пов'язаний з мотивами діяльності та є дуже важливим у підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, так як високорозвинена особистісна мотивація та рефлексія, що відповідають цілям навчально-виховного процесу, забезпечують саморозвиток та самореалізацію майбутнього педагога. Даний критерій професійної самореалізації характеризує пізнання й аналіз студентом явищ власної свідомості та діяльності. Реалізується цей компонент через такі показники:

- самостійність судження, якість самоаналізу (спостереження);
- прогностичні й рефлексивні вміння (Діагностична методика А. Карпова, В. Пономарьової визначення індивідуальної міри вияву рефлексивності [5, с. 165-167]);
- реалізація потреб майбутнього педагога у саморозвитку під час професійної діяльності (Методика визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії (О. Рукавішнікова) [2, с. 156-159]);
- високий рівень розвитку здатності до самоврядування (Опитувальник «Діагностика особливостей самоорганізації» (ДОС) О. Ішкова [5, с. 158-161]) [6, с. 134].

Виявлено, що 38,7% студентів ЕГ та 34,2% студентів КГ мають латентний рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію. Базовий рівень притаманний 32% ЕГ та 34,2% КГ студентів. Виражений рівень було виявлено у 9,5% студентів ЕГ та 14,9% студентів КГ. Інноваційний рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерію лише у 19,8% досліджуваних ЕГ та 16,7% досліджуваних КГ.

Показники сформованості оцінно-рефлексивного критерію професійної самореалізації конкретизовано у таблиці 3.

Таблиця 3

**Показники сформованості
оцінно-рефлексивного критерію
професійної самореалізації у ЕГ і КГ**

Назва рівня	ЕГ		КГ	
	абсолютне значення	%	абсолютне значення	%
Інноваційний	23	19,8%	19	16,7%
Виражений	11	9,5%	17	14,9%
Базовий	37	32%	39	34,2%
Латентний	45	38,7%	39	34,2%

Четвертий діагностичний блок визначав рівень сформованості особистісно-діяльничого критерію. Сучасний учитель образотворчого мистецтва повинен бути педагогом-професіоналом з високою професійно-педагогічною культурою, розвиненими творчими та науковими здібностями, високим рівнем інтелектуального потенціалу, уміти піднести себе, свій імідж, свої цінності тощо. До показників особистісно-діяльничого критерію ми відносимо:

- творче, нешаблонне мислення (пошуково-проблемний стиль мислення) – тест «Креативність» (автор Н. Вишнякова) [8, с. 25-29];
- творчу фантазію, розвинену уяву – тест «Креативність» (автор Н. Вишнякова);
- специфічні особисті якості (почуття гумору, відповідальність, організованість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, наполегливість, ентузіазм, емпатія) – 16-факторний опитувальник Р. Кеттелла [4, с. 56-70];
- інтелектуальний і комунікативні вміння – 16-факторний опитувальник Р. Кеттелла [6, с. 135].

Виведені результатів засвідчили, що 34,4% ЕГ та 35,9% КГ студентів мають латентний рівень сформованості особистісно-діяльничого критерію. Базовий рівень продемонстрували 20,8% ЕГ та 22% КГ студентів. Виражений рівень виявлено у 15,5% студентів ЕГ та 16,7% студентів КГ. Інноваційний рівень притаманний лише 29,3% досліджуваних ЕГ та 25,4% досліджуваних КГ.

Показники сформованості особистісно-діяльничого критерію професійної самореалізації конкретизовано у таблиці 4.

Таблиця 4

**Показники сформованості
особистісно-діяльничого критерію
професійної самореалізації у ЕГ і КГ**

Назва рівня	ЕГ		КГ	
	абсолютне значення	%	абсолютне значення	%
Інноваційний	34	29,3%	29	25,4%
Виражений	18	15,5%	19	16,7%
Базовий	24	20,8%	25	22%
Латентний	40	34,4%	41	35,9%

За допомогою узагальнених результатів щодо рівнів сформованості критеріїв професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва можемо визначили рівень готовності студентів до професійної самореалізації, що відображено у таблиці 5.

**Результати вихідного рівня сформованості професійної самореалізації
майбутніх вчителів образотворчого мистецтва**

Назва рівня	Критерії									
	Інформаційно-змістовий		Мотиваційно-ціннісний		Оцінно-рефлексивний		Особистісно-діяльнісний		Рівень готовності до професійної самореалізації	
	%									
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Інноваційний	20,7	21,9	18,9	23,7	19,8	16,7	29,3	25,5	22,2	21,9
Виражений	31,9	34,2	30,2	27,2	9,5	14,9	15,5	16,7	21,8	23,3
Базовий	10,4	8,8	21,6	18,4	32	34,2	20,8	22	21,2	20,8
Латентний	37	35,1	29,3	30,7	38,7	34,2	34,4	35,9	34,8	34

Висновки і пропозиції. Отже, в результаті проведених діагностичних заходів, спрямованих на виявлення вихідного рівня готовності до професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, встановлено, що інноваційний рівень притаманний досить малому відсотку досліджуваних (22,2% ЕГ та 21,9% КГ). Ці студенти продемонстрували глибокі теоретичні знання і практичні уміння, вони характеризуються наявністю й усвідомленістю цілей і мотивів, що спонукають досягати професійного успіху, свідчить про уміння планувати й організувати педагогічну діяльність, використовувати інформаційні комп'ютерні технології для самонавчання. Таким студентам притаманна стійка позитивна внутрішня мотивація професійної педагогічної діяльності, високий рівень педагогічної самосвідомості. Характерним є високий рівень інтелектуальної працездатності та творчості, комунікабельність, впевненість у собі, допитливість, наполегливість, прагнення до самостійності.

Студенти, які продемонстрували виражений рівень готовності до професійної самореалізації (21,8% ЕГ та 23,3% КГ) характеризується недостатньою кількістю знань щодо форм, методів організації професійної діяльності, слабкою вмотивованістю, самоорганізованістю. У них наявні певні труднощі у процесі застосування знань, відсутня впевненість, наполегливість і творчість у реалізації завдань. Студенти з середнім рівнем професійної самореалізації виявляють аналогічний попередньому рівню педагогічної самосвідомості і всі вищезгадані якості, але адаптація у мінливих педагогічних ситуаціях не завжди здійснюється швидко.

Певний відсоток студентів (21,2% ЕГ та 20,8% КГ), які знаходяться на базовому рівні го-

товності до професійної самореалізації достатні теоретичні знання і практичні уміння. Проте їм у них відсутня мотивація до професійної діяльності. Ці студенти не займаються самонавчанням, а виконують завдання лише для отримання позитивної оцінки. Таким студентам не притаманна творчість, комунікабельність, впевненість у собі, допитливість, наполегливість.

Окрема частина студентів (34,8% ЕГ та 34% КГ) байдуже ставляться до навчальної діяльності. Байдужість виявляється у відсутності стійкого інтересу, яскравому прояві зовнішньої мотивації до навчальної діяльності. Самовдосконалення такими студентами здійснюється переважно на інтуїтивному рівні. У них відсутні особистісні цілі, потреби і мотивація професійної самовдосконалюватися, прагнення до кар'єрного зростання. Студенти з латентним рівнем готовності до професійної самореалізації не здатні цілеспрямовано планувати, організувати і реалізовувати навчальну діяльність, у них низька здатність до реалізації набутих знань. Знання мають поверховий, неусвідомлений характер. Тому організація практичної діяльності набуває стихійного, безсистемного характеру. Студенти можуть здійснювати педагогічну діяльність тільки у типових, подібних ситуаціях. Потребують постійної допомоги у реалізації професійної діяльності. Це свідчить про необхідність спеціальної підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва до професійної самореалізації.

Перспектива подальших пошуків у напрямку дослідження є проведення формувального експерименту, спрямованого на реалізацію моделі професійної самореалізації майбутніх вчителів образотворчого мистецтва у закладі вищої освіти.

Список літератури:

1. Дубовицкая Т.Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов / Т.Д. Дубовицкая // Психологическая наука и образование. – М., 2004. – С. 82-86.
2. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів : методичний посібник / [О.М. Кокун, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, О.В. Копаниця, О.Р. Малхазов]. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. – С. 156-159.
3. Ільїна Т.І. Методика «Вивчення мотивації навчання у ВНЗ» [Електронний ресурс] / Т.І. Ільїна. – Режим доступу: <http://kpnpu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/13/2014/01>.
4. Капустина Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла / А.Н. Капустина. – СПб.: Речь, 2001. – 112 с.
5. Методика діагностики і формування професійної усталеності майбутніх учителів : навчальний посібник / [укладачі: І.М. Богданова, Н.І. Дідусь, З.Н. Курлянд та ін.]. – Одеса: ОГП, 1993. – 242 с.
6. Прус А.О. Показники формування професійної самореалізації майбутніх учителів образотворчого мистецтва / А.О. Прус // Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка // [За заг. ред. Ломаковича А.М., Бенери В.С.]. – Кременець: ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2017. – Вип. 7. – С. 128-136.

7. Психологическая помощь и консультирование в практической психологии / [под ред. М.К. Тутушкиной. – Спб.: Дидактика Плюс, 1999. – С. 18-20.
8. Психологические тесты : в 2 т. / [ред.-сост. А.А. Карелина]. – М.: ВЛАДОС, 2002. – Т. 1. – С. 25-29.

Прус А.А.

Кременецкая областная гуманитарно-педагогическая академия
имени Тараса Шевченко

ВЫЯВЛЕНИЕ УРОВНЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье описано подготовку и проведение констатирующего этапа педагогического эксперимента. Уровень готовности к профессиональной самореализации определялся по уровню развития показателей следующих критериев: мотивационно-ценностный, информационно-содержательный, оценочно-рефлексивный, личностно-деятельный. Изложены методические основы исследования готовности к профессиональной самореализации будущих учителей изобразительного искусства. Представлены результаты готовности к профессиональной самореализации на уровне каждого из ее критериев. Определено, что результаты исходного уровня развития критериев профессиональной самореализации продемонстрировали латентный уровень готовности к профессиональной самореализации.

Ключевые слова: констатирующий эксперимент, профессиональная самореализация, будущий учитель изобразительного искусства, критерии, показатели.

Prus A.O.

Taras Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical
Academy of Kremenets

DETERMINING THE LEVELS OF FUTURE TEACHERS OF ART READINESS TO THE PROFESSIONAL SELF-REALIZATION

Summary

The article describes the preparation and implementation of the establishing stage of the pedagogical experiment. The level of readiness for professional self-realization was determined by the level of development of such criteria indicators as: motivational-value, informational semantic, reflective-estemative, personality-active. Highlighted the methodical bases of the study of future teachers of art readiness for professional self-realization. The results of readiness for professional self-realization at the level of each of its criteria are presented. Determined that the results of the initial level of professional self-realization criteria development demonstrated a low level of readiness for professional self-realization.

Keywords: establishing experiment, professional self-realization, future teacher of art, criteria, indicators.